

Nurnisa Erişmiş: BİR HALKIN “HAYIR”I (OXI): 28 EKİM 1940'TAN HAFIZA SİYASETİNE

Posted on 27/10/2026

I. Bir kelimenin doğduğu gece

28 Ekim 1940, sabaha karşı saat üç. İtalya'nın Atina Büyükelçisi Emanuele Grazzi, Yunanistan Başbakanı İoannis Metaksas'ın Kifisia'daki evine gelir. Getirdiği ulti­matom, İtalyan birliklerine Yunanistan topraklarından geçiş izni verilmesini ve ülkenin bazı stratejik noktalarını işgal edebilmelerini istemektedir. Bu noktaların nereler olduğu açıkça belirtilmemiştir. Metaksas'ın önünde birkaç saat vardır. Kabul etmezse İtalya askerî güç kullanacaktır.

Görüşme Fransızca yapılır. Metaksas, ulti­matomu reddederken “Alors, c’est la guerre” der: “Öyleyse savaş demektir.” Birkaç saat sonra, sabah 05.30’da İtalyan birlikleri Arnavutluk sınırından saldırıya geçer. İtalya, verdiği sürenin dolmasını bile beklememiştir.

Yunanistan’ın tarihine yerleşen “OXI” (Όχι, Hayır), Metaksas’ın o gece söylediği sözcük değildir. Ama ulti­matomun reddi, kısa zamanda bu tek kelimeyle anılmaya başlanır. Zaman içinde devletin verdiği kararlar halkın yaşadığı savaş birbirine karışacak, OXI bir diplomatik cevabın çok ötesinde anlamlar kazanacaktır.

Metaksas’ın kimliği bu hikâyenin önemli bir çelişkisidir. 4 Ağustos 1936’da Kral II. Georgios’un desteğiyle parlamenter düzeni askıya almış, siyasal partileri yasaklamış, basını sansür altına sokmuştu. Komünistler başta olmak üzere muhalifler tutuklanıyor, sürgüne

gönderiliyor, siyasal yaşamdan dışlanıyordu. Rejimi, Mussolini İtalyası'nın kimi örgütlenme ve propaganda yöntemlerinden etkilenmişti. Bununla birlikte Yunanistan'ın monarşiye dayanan siyasal yapısı ve İngiltere'yle ilişkileri, Metaksas'ın yönetimini İtalyan faşizminin basit bir kopyası olmaktan çıkarıyordu.

Mussolini'nin saldırısı karşısında Metaksas'ın tutumu, ülkenin egemenliğini koruma kararıydı. Onun diktatörlüğüne karşı olanların da savunabileceği bir karardı bu. Nitekim savaş başladığında cepheye giden askerlerin, askerlere yardım eden köylülerin ve ülkenin savunulmasını destekleyen siyasal muhaliflerin hepsi Metaksas'ın yönetimini benimsiyor değildi.

Ültime Atina'da verilmişti. Savaşın ilk günlerinde ise ülkenin kaderi, Epir'in dağ geçitlerinde, Pindos köylerinde ve bu köyleri cepheye bağlayan dar yollarda belirlenmeye başladı. İtalyan Alp birlikleri, özellikle Julia Tümeni, Pindos'un yüksek geçitlerinde Yunan kuvvetlerini güç durumda bıraktı; bazı noktalarda ilerledi. Yunan birlikleri geri çekilerek yeniden mevzilendi ve karşı saldırıya geçti. Dağlarda savaşan askerler için mühimmat, yiyecek ve giysi bulmak büyük bir sorundu.

II. Dağ yollarında bir halkın emeği

7 Kasım 1940. Argyris Balatsos savaş günlüğüne 33. Alay'dan iki askerın öldüğünü yazar. Ölümle, arkadaşları arasında korkudan çok öfke yaratmıştır. O gün mühimmat taşıyan kadınlarla karşılaşır. İçlerinden biri seksen sekiz yaşında. Bir başkası, orduya yardım edebilmek için küçük çocuğunu kulübeye kilitleyip gelmiş.

Balatsos'un akşam gördüğü manzara, cephe gerisindeki hayatın başka bir yüzünü gösterir. Yaşlı bir kadın iki küçük çocuğa bakmaktadır. Çocukların annesi, bir bardağın içine yerleştirilmiş iki mumun ışığında askerler için ekmek yoğurur.

Pindus Kadınları Erzak Taşıyor

Pindos'ta savaş böyle yaşıanıyordu. Kadınlar cephane sandıklarını dağ geçitlerine çıkarıyor, askerler için ekmek hazırlıyor, yaralıların taşınmasına yardım ediyordu. Evlerinde çocukları, bakılması gereken yaşlıları, yapılması gereken işleri vardı. Savaş bu sorumlulukları ortadan kaldırmamış, üzerlerine yenilerini eklemişti.

Ordu ikmalini kamyonlarla yapmaya çalışıyordu. Ancak kamyonun gidebildiği yerde yol bitiyor, cephenin ihtiyaçları bitmiyordu.

Savaşa katılmış Takis Trantas, Larisa'dan Kozani'ye ilerlerken Sarantaporo yakınlarında gördüklerini yıllar sonra anlatır. Servia çevresinde kadınlar, çamurun içine taş döşeyerek

yolu kullanılabilir hâle getirmeye çalışmaktadır. Trantas'ın dikkatini çeken, bu kadınların yüklerini katırların ulaşamayacağı yerlere kadar götürmesidir. Su ve odun taşımak için kullandıkları yöntemle cephane ve erzak taşırlar. Dağ köylerinde gündelik yaşamın bir parçası olan bu ağır iş, savaşın ilk günlerinde ordunun ikmalini ayakta tutan becerilerden birine dönüşmüştür.

Zagori'den Frosso İoannidu'nun tanıklığında yolların durumu daha da belirgindir. İoannidu, Kapesovo'ya kadar uzanan yolun kadınların çalışmasıyla kullanılabilir hâle geldiğini anlatır. Kamyonlar artık buraya kadar ulaşmakta, malzemeleri boşaltmaktadır. Fakat daha ilerideki Vrysohori'ye varmak, zorlu patikalarda saatlerce yürümeyi gerektirir. İoannidu'nun anlattığı koşullarda bazı güzergâhların aşılması on iki ila on beş saat sürmektedir. Taşıma hayvanları yetersizdir; kimi patikalarda katırlar kayıp düşmektedir.

İoannidu, savaş sırasında kendisi de Zagori'ye gidip gelmiş, köylerde gördüklerini ve duyduklarını yetkililere aktarmış. Çocuklarını daha güvenli bir yere yerleştirdikten sonra yeniden bölgeye dönmüş. Yolculuklarından birinde Vradeto köyünden seksen yaşındaki Argiri'yle karşılaşır. Kadın, yük altında eğilmiş hâlde, kendisi gibi yüklü eşeğiyle öteki kadınlara yetiştirmeye çalışmaktadır. İoannidu onu durdurup konuşmak ister. Argiri acelecidir; başka zaman anlatacağını söyleyerek yoluna devam eder.

İoannidu onu daha sonra yeniden görür. Argiri bu kez yorgunluğunu saklamaz. Yirmi iki gündür neredeyse soluklanamadığını, dağa mühimmat taşıyıp dönüşte yaralıları indirdiğini anlatır. Evinin yüzünü görmemiştir. Bulduğu kuru yiyeceği ayaküstü yiyip tekrar yola çıkmaktadır.

İoannidu, biraz dinlenmesini ve kahve içmesini önerir. Argiri şaşırır: "Dinlenme zamanı mı şimdi?" Gücü yettiğinde çalışacağını, memleketinden kötülük uzaklaşana kadar durmayacağını söyler. Sonra yeniden kadınların oluşturduğu taşıma koluna yetişmek için yürür.

Kimi kadınlar başka güçlüklerle karşılaştı. İoannidu, Gamila'ya makineli tüfek taşıyan bir kadın grubunun Drakolimni yakınlarında sert rüzgâr yüzünden ilerleyemediğini anlatır. Kadınlar yüklerini indirip birbirlerine sokulmuş, buldukları hayvan derilerine sarılarak geceyi geçirmiş, sabah yeniden yola koyulmuşlardır.

Vogiousa Nehri'nde kadınların yardımı farklı bir biçim alır. Takis E. Papagiannopoulos'un tanıklığına göre, şiddetli akıntı askerî istihkâmcıların köprü kurmasını engelleyince kadınlar birbirlerinin omuzlarına tutunarak suya girmiş, akıntıyı kesmeye çalışmıştır. Kadınların yolların onarılmasında ve geçişlerin sağlanmasında çalıştığını Trantas'ın ve İoannidu'nun anlatıları da gösterir.

Kadınların cepheye taşıdığı yükleri hesaba katmadan Pindos'taki direnişin gündelik işleyişini anlamak güçtür. Bununla birlikte onların emeği askerî ihtiyaçlardan ibaret değildi. İoannidu, askerler köylerden geçerken evlerin açıldığını, yiyecek ve bakım sağlandığını anlatır. Yorgun ve perişan hâldeki İtalyan savaş esirleri bile bu evlerde ağırlanmıştır. Aynı köyler savaşın yaralılarını, askerlerini ve çocuklarını barındırıyordu.

Bütün bu seferberliğin tek bir siyasal sahibi yoktu. Metaksas yönetiminin dört yıldır susturmaya çalıştığı muhalifler arasında da İtalyan saldırısını ülkenin bağımsızlığına yönelmiş bir tehdit olarak görenler bulunuyordu.

Yunanistan Komünist Partisi (KKE) Genel Sekreteri Nikos Zahariadis, 31 Ekim 1940'ta hapisneden kaleme aldığı açık mektupta İtalyan faşizmine karşı mücadele çağrısı yaptı. Mektup 2 Kasım'da Atina gazetelerinde yayımlandı. Zahariadis, dağların, köylerin ve evlerin direnişin dayanakları olması gerektiğini yazıyor, Metaksas hükümetinin yürüttüğü savaşa bütün güçle katılmayı savunuyordu. Aynı mektupta emekçiler için özgür ve bağımsız yeni bir Yunanistan beklentisini de dile getiriyordu. Bu destek, Metaksas diktatörlüğüne siyasal bağlılık anlamına gelmiyordu; İtalyan saldırısına karşı ortak savunma, ülkenin geleceği üzerindeki siyasal ayrılıkları ortadan kaldırmamıştı.

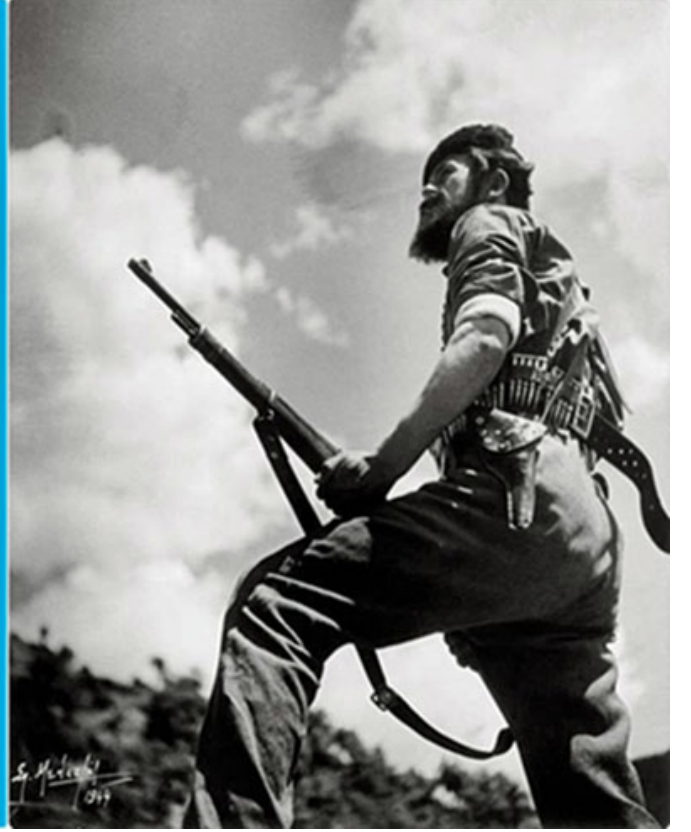
Pindos köylerindeki kadınların hangi siyasal görüşleri benimsediklerini tanıklıkların çoğu söylemiyor. Balatsos'un gördüğü seksen sekiz yaşındaki kadın, mum ışığında ekmek yoğuran anne, Trantas'ın çamura taş döşerken karşılaştığı kadınlar ve İoannidu'nun anlattığı Argiri aynı siyasal topluluğun üyeleri olarak kaydedilmemişlerdi.

Kifisia'daki ret cevabının Pindos'taki karşılığı, Argiri'nin sırtında yeni bir yükü taşıması, dönüşte bir yaralıyı aşağı indirmesiydi.

III. Dağlardan yeraltına: Faşizme karşı örgütlü direniş

Argiri'nin mühimmat taşıdığı Yunan ordusu, birkaç ay sonra Nazi Almanyası'nın saldırısını durduramadı. Nisan 1941'de Alman birlikleri ülkeye girdi. Yunanistan, Almanya, İtalya ve Bulgaristan'ın işgal bölgelerine ayrıldı. Pindos'ta köylülerin kendi ordularına yardım ederek sürdürdükleri savaş sona ermişti. İşgal altında başka bir mücadele başlıyordu.

27 Eylül 1941'de dört sol partinin temsilcileri Atina'da gizlice bir araya gelerek Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (EAM) kurdu. KKE, cephenin başlıca örgütleyici gücüydü. Ulusal kurtuluş mücadelesini daha adil bir toplum kurma hedefiyle birleştiren EAM'ın silahlı kolu Halk Kurtuluş Ordusu (ELAS), Şubat 1942'de oluşturuldu. Aris Veluhyotis adıyla tanınan komünist Thanasis Klaras, ilk gerilla gruplarının örgütlenmesinde önemli rol oynadı. İşgale karşı başka örgütler de savaşıyordu; ancak EAM ve ELAS, direnişin en geniş örgütlü gücü hâline geldi.

Yunanistan Komünist Partisi (KKE) 28 Ekim OXI

Kadınların mücadelesinde de önemli bir değişim yaşıyordu. Pindos'ta cepheye malzeme taşıyan kadınların siyasal görüşlerini çoğu zaman bilmiyoruz. İşgal yıllarında ise kadınlar komünist hareketin ve EAM'ın örgütlerinde görev alıyor, toplantılara katılıyor, başkalarını mücadeleye çağırıyordu. Ulusal Dayanışma örgütünde aşevleri kurmak, açları doyurmak, hastalara ve tutuklu ailelerine bakmak da işgal yönetiminin yarattığı koşullara karşı örgütlü mücadelenin parçasıydı. Kadınlar bunun yanında gizli yayınlar hazırlıyor, bildiri dağıtıyor, haber taşıyor ve gösteriler düzenliyordu.

28 Ekim 1942'de işgal altındaki Atina'da genç kızlar, savaşta yaralanmış gazilerle birlikte sokağa çıktı. İki yıl önce İtalyan saldırısına karşı başlayan savaşın yıldönümü, bu kez işgalcilere meydan okumanın vesilesiydi. Mart 1943'te Yunanların Almanya'da zorunlu çalışmaya gönderilmesine karşı düzenlenen büyük gösterilerde de kadınlar ön saflardaydı.

İlektra Apostolou bu örgütlenmenin önde gelen isimlerindendi. Metaksas diktatörlüğünün sürgüne gönderdiği komünistlerden biri olan Apostolou, 1942’de kaçarak yeraltı mücadelesine katıldı. Mayıs 1942’de kurulan Leuteri Nea (Özgür Genç Kadın) örgütünde genç kadınların siyasal çalışmalara katılmasına öncülük etti. Duvarlara slogan yazan, yasadışı yayınları dağıtan, gösterilere katılan genç kadınlar, Şubat 1943’te kurulan Birleşik Tüm Yunanistan Gençlik Örgütü (EPON) içinde de faaliyetlerini sürdürdü.

Dağlarda kadınların görevleri genişliyordu. ELAS’ın haberleşme ve ikmal çalışmalarında yer alan kadınlar silahlı birliklere de katılmaya başladı. 1944’te kadın müfrezeleri oluşturuldu; subay okulundan on üç kadın teğmen rütbesiyle mezun oldu. EAM’ın etkili olduğu bölgelerde kadınlar yerel yönetimlerde de görev üstlendi.

Nisan 1944’te EAM’ın etkili olduğu bölgelerde faaliyet gösteren Ulusal Kurtuluş Siyasi Komitesi’nin (PEEA) düzenlediği seçimlere kadınlar da katıldı. Ulusal Konseye seçilen beş kadından biri komünist hareketle ilişkili Maria Svolou’ydu. Yaklaşık 180 üyeli konseyde yalnızca beş kadın bulunuyordu. Bu seçim, Yunanistan devletinin kadınlara ülke çapında oy hakkı tanıdığı anlamına gelmiyordu. Tam siyasal haklar ancak 1952’de yasalaşacak, kadınlar bunları parlamento seçimlerinde ilk kez 1953’te kullanabilecekti.

Silahlı mücadeleye katılmak da örgüt içinde eşit konumda bulunmak anlamına gelmiyordu. ELAS’ın XIII. Tümenindeki bir kadın savaşçı, dış görünüşünün birliğe katılan erkek subayları etkileyebileceği gerekçesiyle tartışma konusu edildi. Müfreze toplantısında silahının alınmasına ve birlikten çıkarılmasına karar verildi. Kadının askerî yeterliliği değil, erkeklerin ona nasıl bakabileceği belirleyici olmuştu.

ELAS’ta kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiler sıkı kurallara bağlanmıştı. EAM yönetimi, kadınların örgütlenmesini aile namusuna yönelik bir tehdit olarak gören çevrelerin tepkisini de hesaba katıyordu. Kadınlar cephede görev alabiliyor, yerel yönetimlerde çalışabiliyor, fakat davranışları erkeklerden farklı ölçütlerle denetleniyordu.

İlektra Apostolou, 26 Temmuz 1944'te Yunan işbirlikçi güvenlik güçlerinin elinde işkenceyle öldürüldü. Onu hedef alanlar, yalnızca işgalcilere karşı çıkan bir kadını değil, başka kadınları da örgütleyen bir komünisti ortadan kaldırıyordu.

IV. Haydari: Siyasi tutukluluk ve soykırım arasında

5 Eylül 1944. On yedi yaşındaki İro Konstantopulu, Haydari kampından çıkarılarak Kesariani'deki atış alanına götürülür. Komünistlerin öncülüğündeki gençlik örgütü EPON'un üyesidir. İşgal karşıtı faaliyetleri nedeniyle tutuklanmış, Atina'daki Merlin Sokağı'nda bulunan Alman güvenlik merkezinde işkence görmüştür. O sabah kurşuna dizilir. Atina'nın kurtuluşuna otuz yedi gün kalmıştır.

Haydari, Eylül 1943'te Atina'nın batısındaki askerî tesislerde kurulmuştu. İlk tutuklular arasında Metaksas diktatörlüğü döneminden beri Akronafplia Cezaevi'nde tutulan komünistler bulunuyordu. İtalya'nın teslim olmasının ardından kamp Alman güvenlik teşkilatının yönetimine geçti. Yaklaşık bir yıl içinde buradan 20 ila 25 bin insan geçti.

15 Numaralı Blok tecrit ve işkence için kullanılıyordu. Kadınların tutulduğu 6 Numaralı Bloкта ise siyasi tutuklularla Yahudi kadınlar ayrı bölümlere yerleştirilmişti. Aynı binada bulunmalarına rağmen tutuklanma nedenleri ve karşı karşıya oldukları Nazi politikaları farklıydı. Direnişçi kadınlar siyasi faaliyetleri nedeniyle hapsedilmişti. Yahudi kadınlar ise herhangi bir direniş faaliyeti aranmaksızın, Yahudi oldukları için soykırımın hedefi olmuştu.

Diplomat Konstantinos Vatikiotis, eşiyle birlikte Ekim 1943'te tutuklandı. Eşi önce 15 Numaralı Bloкта tek kişilik hücreye kapatıldı, iki ay sonra 6 Numaralı Bloğa geçirildi. Vatikiotis'in 1945 tarihli raporuna göre kadın tutukluların sayısı zamanla üç yüze ulaştı.

Vatikiotis sabah beşte başlayan yoklamaları, taş taşımayı, hendek kazmayı, dayakları ve

soğukta geçirilen geceleri anlatır. Eşinin gördükleri arasında kızgın elektrikli yüzeye oturtularak işkence edilen, dövüldükten sonra günlerce hareket edemeyen kadınlar da vardı. Kadınların yaşadıklarının bir bölümünü burada onların kendi sözlerinden değil, eşinin tanıklığını aktaran bir erkek mahpusun raporundan öğreniyoruz. Rapor, 1947’de Nürnberg’deki Rehine Davası’na sunuldu.

Despina Stamatelu kampta Alman askerlerinin çamaşırlarını yıkıyordu. Yıllar sonra verdiği tanıklıkta, insanların gözlerinin önünde öldürüldüğünü hatırladı. İnfazların ani oluşunu anlatırken silah seslerini “bam bam” diye taklit ediyordu. Kampın gündelik işleriyle ölüm birbirinden ayrı değildi.

Yahudi kadınların tanıklıkları başka bir dehşeti anlatır. On yedi yaşındaki Rebeka Aaron, ilk kez bir infaza tanık olduğunu, gardiyanların annesini burnundan kan akıncaya kadar dövdüklerini hatırlıyordu. Matilde Kapeluto ise Haydari’ye getirildiğinde kadınların çıplak soyularak arandığını anlatır. Geleneksel bir çevrede yetişmiş olmalarının yaşadıkları aşağılanmayı kendileri için daha da sarsıcı kıldığını belirtir.

Vatikiotis de Yahudi kadınların beden aramaları sırasında aşağılandığını kaydetmiştir. Kadınların uğradıkları şiddetin cinsiyete özgü biçimleri vardı; ancak Yahudilere yönelik bu uygulamalar, onları imhaya gönderen soykırım politikasından ayrı düşünülemez.

Haydari’den Auschwitz-Birkenau’ya gönderilen Yahudi kadınların uğradığı soykırım, siyasi tutukluların yaşadıklarıyla aynı tarihsel kategoriye sığmaz. Siyasi tutuklu kadınların bir bölümü de Almanya’ya sürüldü. 25 Mayıs 1944’te Haydari’den çıkarılan 61 kadın Ravensbrück’e sevk edildi. Bu yolculuğa ilişkin bir anlatı, kilitli yük vagonlarında geçen on dört günü aktarıyor.

Haydari aynı zamanda Nazi misilleme infazlarının merkezlerinden biriydi. ELAS’ın 27 Nisan 1944’teki pususunda Alman General Franz Krech’in öldürülmesinin ardından, 1 Mayıs’ta

kamptan çıkarılan 200 komünist Kesariani’de kurşuna dizildi. Çoğu, Metaksas döneminden beri tutuklu bulunan eski Akronafplia mahpuslarıydı.

İro’nun öldürülmesinden üç gün sonra, 8 Eylül’de Lela Karayanni de Haydari yakınındaki Dafni’de kurşuna dizildi. Yedi çocuk annesiydi ve KKE’li değildi. Kurduğu Bouboulina örgütüyle istihbarat toplamış, İngiliz askerlerinin Orta Doğu’ya kaçırılmasını örgütlemişti. Çocukları da direniş çalışmalarına katılmıştı.

İro, on yedi yaşında bir EPON üyesiydi; Karayanni ise başka bir siyasal gelenekten gelen, geniş bir istihbarat ağını yöneten bir kadındı. Yaşları, örgütleri ve üstlendikleri sorumluluklar farklıydı. İşgalcilere karşı örgütlü mücadele etmeleri, ikisinin de Nazi infazlarının hedefi olmasına yol açtı.

Haydari’nin Nazi kampı olarak tarihi Eylül 1944’te sona erdi. Fakat aynı yapılar siyasi tutuklulukla anılmaya devam edecekti. 1946’da 15 Numaralı Bloкта bu kez Yunan devletinin tutukladığı sol görüşlü insanlar bulunuyordu.

V. Kurtuluşun ardından: Silahların bırakıldığı yıl

12 Ekim 1944’te Alman birlikleri Atina’dan çekildi. Sokaklar Yunan bayraklarıyla, EAM ve KKE’nin kırmızı bayraklarıyla doldu. İşgal sona ermişti. Ancak ülkenin geleceğini kimin belirleyeceği sorusu ortadaydı. EAM, kurtuluşun ardından kurulacak siyasal düzende söz sahibi olmak istiyordu. İngiltere’nin desteklediği hükümet ise silahlı kuvvetleri kendi denetiminde toplamaya çalışıyordu.

Anlaşmazlık Aralık başında çatışmaya dönüştü. EAM, ELAS’ın silahsızlandırılmasına ilke olarak karşı değildi; ancak hükümete bağlı bazı askerî birliklerin silahlarını korumasını kabul etmiyordu. 3 Aralık’ta Atina’nın Sintagma Meydanı’ndaki EAM gösterisine polis ateş

açtı. Ölenler ve yaralananlar vardı. Ardından ELAS birlikleriyle hükümet kuvvetleri ve İngiliz askerleri arasında haftalar süren çatışmalar başladı.

Toula Mara, Atina sokaklarında üç tekerlekli bir araçla yaralıları ve ölüleri taşıdı. Yıllar sonra o günleri hatırlarken, “Aralık’tan beri ağlayamıyorum” diyecekti. İşgalin sona ermesinden iki ay bile geçmeden, Yunanlar bu kez kendi ülkelerinin geleceği için birbirleriyle savaşıyordu.

Ocak 1945’te ELAS Atina’dan çekildi. 12 Şubat’ta hükümetle EAM arasında Varkiza Anlaşması imzalandı. İmzacılar arasında KKE yöneticisi Yorgos Siantos da vardı. Anlaşma, ELAS’ın silahsızlandırılmasını, siyasal özgürlükleri ve sınırlı bir affı öngörüyordu. Af, 3 Aralık 1944 sonrasındaki belirli siyasi suçları kapsıyordu; siyasi amaç bakımından zorunlu sayılmayan, kişilere ve mülkiyete yönelik adi suçlar kapsam dışındaydı.

ELAS silahlarını teslim etti. Fakat barış gelmedi.

Sonraki aylarda eski direnişçiler, EAM ve KKE üyeleri saldırılara, tutuklamalara ve kovuşturmalara uğradı. Beyaz Terör olarak anılan bu süreçte sağcı silahlı grupların yanı sıra Ulusal Muhafızlar, jandarma ve polis de rol oynadı. Mahkemeler ve güvenlik kurumları, sol hareket üzerindeki baskının araçları hâline geldi.

Kadın direnişçiler siyasi baskının yanında ahlaki aşağılamalarla da karşılaştı. Erkeklerle birlikte dağlarda savaşmış olmaları, namuslarına yöneltilen suçlamalara dönüştürüldü. Eski partizan Maria Venetsanopoulou, Ulusal Muhafızların kendisini dövdüğünü ve saçlarını kestiğini anlatır: “Beni dövdüler. Saçlarımı kestiler.” Nedenini de açıkça söyler: “Çünkü kadın partizandık.” Köyünden cezalandırılan üç kişinin ikisi, kendisi dahil, kadın partizan; biri EPON üyesiydi.

ELAS komutanlarından Aris Veluhyotis, Varkiza’yı kabul etmedi. Silah bırakmanın

direnışçileri korumayacağını düşünerek mücadeleyi sürdürmek istedi. KKE yönetimiyle çatışması derinleştii. Parti, Nisan 1945'te onu ihraç etme kararı aldı; Haziran ayında parti basınında açıkça mahkûm etti.

16 Haziran 1945'te Aris, Arta yakınlarındaki Mesunta'da Ulusal Muhafız birliklerince kuşatıldığında yaşamına son verdi. Ölümünün ardından başı kesilerek Trikala'da sergilendi. Bu teşhir, silahlı mücadeleyi sürdürmek isteyenlere yöneltilmiş bir gözdağıydı.

Aris'in ölümü, komünist hareketin kendi içindeki siyasal ayrışmayı da açığa çıkarmıştı. Silahlarını teslim eden başka direnişçiler ise hapishanelerle, sürgünlerle ve yaklaşan yeni bir savaşı karşı karşıyaydı.

VI. Yenilgi, cezaevleri ve kurşuna dizilenler

Atina'daki Averof Kadın Cezaevi'nde siyasi mahpuslar bir koro kurmuştu. Aralarında idam edilmeyi bekleyen kadınlar da vardı. Şarkılar söylüyor, yeni sözler yazıyor, cezaevindeki gündelik işleri kimi zaman alaya alıyorlardı. 1948-1952 yıllarında ortak yaşam grupları oluşturmuş, eğitim ve kültür çalışmalarını örgütlemişlerdi. Şarkı söylemek, ölüm cezalarının gölgesinde komünist kimliklerini ve dayanışmalarını korumanın yollarından biriydi.

Yunanistan 1946'da yeniden savaşı sürüklenmişti. KKE'nin öncülüğündeki Demokratik Ordu (DSE), hükümet kuvvetlerine karşı silahlı mücadele yürütüyordu. İngiltere'nin ardından ABD'den askerî destek alan hükümet ordusu, Ağustos 1949'da Grammos ve Vitsi dağlarında Demokratik Ordu'yu yenilgiye uğrattı. Savaş bitti; komünistlere ve sol görüşlülere yönelik kovuşturmalar bitmedi.

Averof'a kapatılan kadınlar arasında işgal yıllarında EAM, EPON ve Ulusal Dayanışma'da çalışmış olanlar, Demokratik Ordu'ya katılanlar veya ona yardım etmekle suçlananlar

bulunuyordu. Kimileri küçük çocuklarıyla cezaevindeydi. Başkaları Sakız, Trikeri ve Makronisos adalarına sürüldü. Varkiza sonrasında kadın direnişçilerin saçlarını kesen, onları namusları üzerinden aşağılayan şiddet, tutuklama ve sürgünlerle devam etti. Kadınlar yalnızca siyasi kimlikleri nedeniyle değil, cinsellikleri ve toplumsal rolleri üzerinden de hedef alındı.

Makronisos'ta mahpuslardan komünist geçmişlerini reddeden pişmanlık beyannameleri imzalamaları isteniyordu. Buradan Trikeri'ye gönderilen Anastasia Kouderi, 20 Aralık 1950'de kardeşine yazdığı mektupta baskının biçim değiştirdiğini anlattı. Makronisos'ta dayak, tecrit ve susuzluk yaşamıştı. Trikeri'de mektuplar parçalanıyor, kendisine gönderilen para ve yazışmalar alıkonuluyordu. Aileyle haberleşmenin engellenmesi de cezalandırmanın bir parçasıydı.

Elli Pappa, bu dönemin önde gelen komünist kadınlarından biriydi. İşgal sırasında yasadışı basında çalışmış, ardından İlektra Apostolou'nun adını taşıyan KKE parti okulunu yönetmişti. İç Savaş boyunca Rizospastis gazetesinin gizli basımında görev aldı. Aralık 1950'de Nikos Beloyannis'le birlikte tutuklandı. Ağustos 1951'de oğlu Nikos'u cezaevinde doğurdu.

Pappa iki kez yargılandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Bebeği nedeniyle infaz edilmedi, fakat 1964'e kadar cezaevinde tutuldu. Orada da yazmayı bırakmadı; oğlu için kitaplar yazdı, resimledi ve kendi elleriyle ciltledi. Onu yalnızca Beloyannis'in hayat arkadaşı veya çocuğuyla hayatta kalan bir anne olarak hatırlamak, gazeteciliğini, örgütçülüğünü ve yazarlığını gölgede bırakır.

Averof'ta kadınlar şarkılar söylerken infazlar sürüyordu. 30 Mart 1952'de "Karanfilli Adam" olarak tanınan Beloyannis, Dimitris Batsis, İlias Argyriadis ve Nikos Kaloumenos ile birlikte Gudi'de kurşuna dizildi. Uluslararası protestolar infazları durduramamıştı.

14 Ağustos 1954'te KKE yöneticisi Nikos Ploumpidis de Yunan devleti tarafından kurşuna dizildi. Beloyannis'i kurtarmaya çalışmış, fakat kendi partisinin yönetimince polis ajanlığıyla suçlanmıştı. Suçlamaları reddetti; komünist kimliğinden vazgeçmedi. KKE, 1958'de hakkındaki ajanlık suçlamasını geri çekerek anısını akladı.

Beloyannis kamuoyunda “Karanfilli Adam” olarak anılırken Pappa'nın adı çoğu kez onunla ilişkisi ve anneliği üzerinden öne çıkıyordu. Oysa Averof'taki kadınların deneyimi, siyasi mücadelenin erkeklerin hayat hikâyelerine sığmadığını gösteriyordu.

Hayatta kalan koro üyelerinden bir bölümü Mayıs 1977'de, yaklaşık otuz yıl sonra yeniden buluşup şarkılarını kaydetti. Kayıtlar ancak 2002'de yayımlandı. Cezaevinde kendi dayanışmalarını güçlendirmek için söyledikleri şarkılar, geçmişlerini kendi sesleriyle anlatmalarının bir yoluna dönüşmüştü.

VII. Kimin OXI'si, kimin hafızası?

Averof Kadın Cezaevi'nin eski mahpusları 1977'de yeniden buluşup şarkılarını kaydettiklerinde, devlet komünistlerin öncülüğündeki direnişi henüz tanımamıştı. Cezaevinde birlikte oluşturdukları yaşamı kendi sesleriyle koruyorlardı. Kayıtlar ancak 2002'de yayımlandı.

Kimin direnişçi sayılacağı, işgalin sona ermesinden beri siyasal mücadelenin konusuydu. 971 sayılı 1949 olağanüstü yasası, tanınma koşulları arasına Aralık 1944 çatışmalarında “ulusal tutum” göstermiş olmayı da koydu. Nazi işgaline karşı verilen mücadele, kurtuluş sonrasındaki siyasal tercihlere göre değerlendiriliyordu. EAM ve ELAS dışlanırken, işgalcilerle işbirliği geçmişi bulunan unsurların da yer aldığı sağcı “X” örgütü tanınabiliyordu.

Askerî cunta, 179 sayılı 1969 kanun hükmünde kararnamesiyle bu ayrımı genişletti. Direnişin kapsadığı dönemi 1949'a uzattı; komünizmi düşmanlardan biri olarak tanımladı. Metaksas'ı yücelten cunta, onun 1940'taki ret kararını da kendi antikomünist meşruiyet arayışına kattı.

1982'de Andreas Papandreu hükümetinin çıkardığı 1285 sayılı yasa önemli bir kopuş yarattı. EAM, ELAS, EPON ve Ulusal Dayanışma resmen tanındı. İlk madde, "her Yunan erkeğini ve her Yunan kadını" direnişin öznesi sayıyordu. Fakat bu kapsayıcı ifade, kadınların örgütlenme, tutukluluk ve siyasal mücadele deneyimlerinin nasıl hatırlanacağını belirleliyordu.

Kopuş hukuken de mutlak değildi. Yasanın 4. maddesi 1949 düzenlemesini değiştirerek yürürlükte tutarken, 13. maddesi onun belirli hükümlerini kaldırıyordu. Böylece eski tanınma sisteminin bazı unsurları yeni düzen içinde yaşamaya devam etti; komünist direniş dışlayan çerçeve ise kırıldı.

Kadınların siyasal haklarının tarihi de kesintilerle ilerlemişti. 1944'te EAM'ın geçici yönetiminin seçimlerinde oy kullanmış, beş kadın Ulusal Konsey'e seçilmişti. Ulusal parlamento seçimlerinde oy kullanma hakkını 1952'de elde ettiler. İlk kez 1953'te Selanik'teki ara seçimde, genel seçimlerde ise 1956'da sandığa gittiler.

1982'deki hukuki tanınmanın uygulanması yıllar aldı. Başvuruların değerlendirilmesi 1985'te başladı. Birçok kadın, EAM ve ELAS geçmişini açıklamanın sonuçlarından 1989'a kadar çekindi. Tanınma komisyonları çalışmalarını ancak 2006'da tamamladı. Yasanın kabul edilmesiyle kişilerin fiilen tanınması aynı tarihsel süreç değildi.

1285 sayılı yasa, ELAS ile Ulusal Demokratik Yunan Birliği'nin (EDES) İngilizlerle birlikte gerçekleştirdiği Gorgopotamos sabotajının yıldönümü olan 25 Kasım'ı Ulusal Direniş Günü ilan etti. 28 Ekim ise 1940'ta İtalyan ultimatoma verilen ret cevabını ve halkın

seferberliğini anmayı sürdürdü. Biri savaşın başlangıcını, diğeri işgal yıllarındaki örgütlü direnişi hatırlatıyordu. Bu iki tarihi ulusal birlik anlatısında buluşturmak, komünist direnişin tanınmasını sağlarken geçmişin siyasal çatışmalarını da silikleştirebilirdi.

Averof kadınları, devlet onların da katıldığı direnişi tanımadan beş yıl önce şarkılarını kaydetmişti. Yasanın tanıdığı direnişle kadınların kendi sesleriyle korudukları geçmiş aynı tarihin parçalarıydı; fakat aynı anlatı değildi.

KAYNAKÇA VE BELGE DAYANAKLARI

Aşağıdaki kaynaklar bölüm sırasına göre düzenlenmiştir. Sözlü tarih görüşmeleri ve arşiv belgeleri, erişilen yayımlanmış aktarımlardan ayrı gösterilmiştir. Aynı çalışma birden fazla bölümde kullanıldığında tekrar yazılmamıştır.

I-II. 1940 ültimatomu ve Pindos kadınları

- 1. ABD Atina elçiliği, MacVeagh'ın 28 Ekim 1940, saat 05.00 tarihli telgrafı, Foreign Relations of the United States, 1940, cilt III, belge 428. Ultimatomon saat 03.00'te verildiği ve stratejik noktaların açıklanmadığına ilişkin çağdaş diplomatik kayıt. [\[Erişim\]](#)*
- 2. ABD Atina elçiliği, MacVeagh'ın 12 Kasım 1940 tarihli telgrafı; Yunan Dışişlerinin saldırınının 28 Ekim 1940 saat 05.30'da başladığı yönündeki resmî bildirimi, Foreign Relations of the United States, 1940, cilt III, belge 456. [\[Erişim\]](#)*
- 3. İoannis Metaksas'ın "Alors, c'est la guerre" cevabına ilişkin Emanuele Grazzi hatıratının yayımlanmış aktarımı. Görüşmenin sözcükleri çağdaş diplomatik telgrafla değil, sonraki hatıratla desteklenmektedir. [\[Erişim\]](#)*

4. *Foundation of the Hellenic World, "The Women of Pindos" (Chronos 1940-1945)*. Takis Trantas, Argyris Balatsos ve Takis E. Papagiannopoulos tanıklıkları; dayandığı basılı eser: K. Chatzipatera ve M. Fafaliou, *Martyries 1940-1941*, Atina: Kedros, 1982, s. 103-104.

[\[Erişim\]](#)

5. Frosso Ioannidu, Mart 1975 tarihinde Pindos kadınları üzerine yaptığı konuşmanın sonradan yayımlanan aktarımı. Argiri, dağ yolları ve kadınların ikmal faaliyetleri için; özgün 1975 kayıt/metni doğrudan incelenemedi. [\[Erişim\]](#)

6. Nikos Zahariadis, 31 Ekim 1940 tarihli açık mektup; ilk yayımlanma 2 Kasım 1940. Mektubun sonraki yayımlanmış aktarımı ve tarihsel bağlam. [\[Erişim\]](#)

III. İşgal altında örgütlü mücadele ve kadınlar

1. Tasoula Vervenioti, "Empowered Yet Constrained: Women's Role and Agency in the Greek Resistance Movement (1941-1944)", *Revista Universitaria de Historia Militar*, 13/27 (2024). Kadın örgütlenmesi, EPON, ELAS, kadın subaylar, siyasal katılım ve kadınların maruz kaldığı disiplin mekanizmaları. [\[Erişim\]](#)

2. Yunan Parlamentosu Vakfı, "Prelude: Women's Political Rights in Greece". 1944 PEEA seçimleri ile 1952, 1953 ve 1956 tarihli seçme-seçilme haklarının kronolojisi. [\[Erişim\]](#)

IV. Haydari ve tutukluların tanıklıkları

1. Atina Ekonomi ve İşletme Üniversitesi, Block 15, "Ιστορική Έρευνα" (Tarihsel araştırma). Haydari'nin kuruluşu, 6 ve 15 numaralı bloklar, yaklaşık tutuklu sayısı, Yahudi sürgünleri, 61 kadının Ravensbrück'e sevki ve 1946'daki yeniden kullanım. [\[Erişim\]](#)

2. Block 15 çalışmasında aktarılan USC Shoah Foundation Visual History Archive

görüşmeleri: Despina Stamatelu, no. 38939-26 (17 Şubat 1998); Rebeka Aaron, no. 45239 (13 Haziran 1998); Matilde Kapeluto, no. 18735 (görüşme tarihi bu kaynakta belirtilmiyor). Görüşmeler doğrudan izlenmedi; yayımlanan aktarım kullanıldı. [\[Erişim\]](#)

3. Konstantinos Vatikiotis (belgede Constantine Vatikioty), 14 Eylül 1945 tarihli Haydari raporu; Nürnberg Rehine Davası, 22 Ağustos 1947 oturumunda sunulan belge. Kadın tutuklulara ilişkin bilgilerin bir bölümü eşinin anlatımına dayanmaktadır. [\[Erişim\]](#)

4. Maria Tsiskaki-Galiatsatou, *Ελληνίδες σε ναζιστικά στρατόπεδα: Μνήμες μιας μαρτυρικής πορείας*, Atina: Filistor, 2001, 101 s., ISBN 978-960-369-055-9. On dört günlük yolculuğa ilişkin aktarılan pasaj, kitapta Evgenia Lamprinou'nun önsözündendir; sayfa tespit edilemedi. [\[Erişim\]](#)

5. Atina Belediyesi, "İro Konstantopoulou (1927-1944)". EPON üyeliği, Merlin'de işkence ve 5 Eylül 1944 Kesariani infazı. [\[Erişim\]](#)

6. Yunan Kamu Yayıncısı ERT Arşivi, "Lela Karayanni - 8 September 1944" (2024). Bouboulina örgütü, çocuklarının direniş faaliyeti ve 8 Eylül infazı; tanıklık temelli belgeselin tanıtımı. [\[Erişim\]](#)

V. Varkiza, Beyaz Terör ve Aris

1. "Agreement Between the Greek Government and EAM", 12 Şubat 1945, özellikle Madde III (af). ABD Dışişleri Bakanlığı, *Foreign Relations of the United States*, 1945, cilt VIII, belge 63. Anlaşmanın yayımlanmış İngilizce çevirisi. [\[Erişim\]](#)

2. Tasoula Vervenioti, yukarıda belirtilen araştırma, özellikle s. 120-121. Toula Mara'nın 27 Haziran 1995 ve Maria Venetsanopoulou'nun 16 Şubat 1993 tarihli görüşmelerinden İngilizce aktarımlar; Türkçe alıntılar bu aktarımlardan çevrilmiştir. [\[Erişim\]](#)

3. Yunan Kamu Yayıncısı ERT Arşivi, “Aris Velouchiotis – 16 June 1945”. Mesunta’daki kuşatma, ölüm ve KKE ile kopuşun tarihsel bağlamı. [\[Erişim\]](#)

VI. Kadın mahpuslar, cezaevleri ve infazlar

1. Evgenia Giannopoulou, *O Rólos tou Traγουδιού στις Γυναικείες Φυλακές Αβέρωφ 1948–1952: Ιστορικές–Πολιτικές Διαστάσεις*, yüksek lisans tezi, Atina Ulusal ve Kapodistrias Üniversitesi, 2018. Averof kadın korosu, eğitim, ortak yaşam ve çocuklu mahpuslar.

[\[Erişim\]](#)

2. Polymeris Voglis, *Becoming a Subject: Political Prisoners during the Greek Civil War, 1945–1950*, New York: Berghahn Books, 2002, Bölüm 6, s. 116. Anastasia Kouderi’nin mektubu; aktarılan özgün belge: ASKI, kutu 422, F25/4/19, 20 Aralık 1950. [\[Erişim\]](#)

3. Yunanistan Genel Devlet Arşivleri envanteri, “Παππά, Έλλη” (Elli Pappa arşivi). Tutuklanma, iki yargılama, oğlunun Ağustos 1951’de doğumu ve 1964 tahliyesine ilişkin biyografik kayıt. [\[Erişim\]](#)

4. Elli Pappa, *Μικρογραφίες: βιβλία από τη φυλακή (Cezaevinden minyatür kitaplar)*, Atina: Kaleidoskopio, 2006. Mahpuslukta oğlu için yazdığı, resimlediği ve ciltlediği eserlerin yeniden yayımlanması. [\[Erişim\]](#)

5. Rizospastis, “Τραγούδι πίσω απ’ τα κάγκελα” (Parmaklıkların ardında şarkı), 23 Ocak 2005. Averof korosunun 1977 kaydı ve 2002 Protasis CD yayımı. [\[Erişim\]](#)

6. Kathimerini, “August 14, 1954”, 14 Ağustos 2004 tarihli dönem basını seçkisi. Nikos Ploumpidis’in infazına ilişkin tarihsel kayıt. [\[Erişim\]](#)

7. Kathimerini, “Εκτελούνται οι Μπελογιάννης, Μπάτσης, Καλούμενος και Αργυριάδης”, 30

Mart 1952 tarihli basın arşivi. Dört infazın isim ve tarihlerini belgeliyor. [\[Erişim\]](#)

8. Efimerida ton Syntakton, “Ο Νίκος Πλουμπίδης και το ζήτημα της αποκατάστασής του από το ΚΚΕ” (2023). KKE Merkez Komitesinin 1958’de anısına yönelik suçlamayı kaldıran, fakat tam örgütsel itibar iadesi sayılmayan kararı. [\[Erişim\]](#)

VII. Tanınma ve hafıza siyaseti

1. Magdalini Fytali, Manos Avgeridis ve Eleni Kouki, “Heroes or Outcasts? The Long Saga of the State’s Recognition of the Greek Resistance (1944–2006)”, *Contemporary European History*, 33/4 (2024), s. 1365–1383, DOI: 10.1017/S0960777323000395. 971/1949, 179/1969 ve 1285/1982 tanınma düzenleri, “X” örgütü ve 1985–2006 uygulaması için temel akademik çalışma. [\[Erişim\]](#)

2. Yunanistan, 1285/1982 sayılı Kanun, *Resmî Gazete A/115*, 20 Eylül 1982. Özellikle 1, 4, 9, 10 ve 13. maddeler. Yayımlanmış *Resmî Gazete* metninin tıpkıbasımı. [\[Erişim\]](#)

3. Yunan Parlamentosu Vakfı, “Prelude”, 1944 kadın seçmen ve temsilciler ile 1952–1956 ulusal oy hakkı kronolojisi. [\[Erişim\]](#)

Kaynak kullanımı hakkında

Belirtilen arşiv künyeleri, ancak ilgili akademik çalışmalarda yayımlanan aktarımlar üzerinden kullanıldıklarında bu durum açıklanmıştır. Özellikle Frosso Ioannidu’nun 1975 konuşmasının özgün kaydı, USC Shoah Foundation görüşmelerinin tam videoları ve Maria Tsiskaki-Galiatsatou kitabının bütünü doğrudan incelenmemiştir. Bu kaynaklara dayanan ayrıntılar, erişilebilir yayımlanmış aktarımlara göre verilmiştir.

Resim: Yunanistan’da Nazi işgaline karşı mücadele eden ELAS’in kadın gerillaları

